

EDİRNE İTTİHAT ve TERAKKİ KULÜBÜ BİNASI

Edirne Union and Progress Club Building

Sertan ATASOY¹

Özet

Osmanlı Devleti’ni dağılmaktan kurtarmak ve devletin coğrafi bütünlüğünü korumak amacıyla 1889 yılında gizli olarak kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilanında önemli rol oynamış ve bu tarihten sonra büyük bir etkinlik kazanmıştır. Cemiyet, İttihat ve Terakki Fırkası adıyla meclise girmesiyle halkla bütünleşmek ve tabanını genişletmek adına çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerin en önemlilerinden birisi de kulüp binaları açmak olmuştur. Bu kulüpler aracılığıyla, cemiyetin değişim ve dönüşüm düşüncesine uygun dersler vermek, konferanslar düzenlemek, gazete çıkarmak gibi bilgilendirici faaliyetlerin yanında çeşitli sosyal etkinlikler ve spor organizasyonları da düzenlenerek halkla bütünleşmek amaçlanmıştır. Kulüplerin en önemli özelliklerinden birisi de örgütlenmenin bu merkezler vasıtası ile sağlamasıdır. Bu nedenle başta başkent İstanbul olmak üzere Osmanlı Devleti’nin birçok kentinde kulüp binaları açılmıştır. Bu binaların bir kısmı mevcut yapıların dönüştürülmesiyle bir kısmı ise yeni inşa edilen binalardan oluşmaktadır. Ancak kulüp binalarının büyük çoğunluğunun günümüze ulaşamadığı anlaşılmaktadır. Edirne İttihat ve Terakki Kulübü binası ise özgünlüğü büyük oranda korunarak günümüze gelebilen ve kulüp binaları hakkında önemli bir referans oluşturan örnektir. Edirne İttihat ve Terakki Kulübü binası, cemiyet ideolojisini anlatmaya elverişli mekânları ile işlevsel bir tasarıma sahiptir. Toplantı ve propaganda yapılması amacıyla yapının merkezinde büyük bir salona yer verilmiş, idari odalar ise bu salonu üç yönden kuşatacak biçimde etrafına yerleştirilmiştir. Bunun yanında döneminin mimari bezeme örneklerinden kalemişi, taş ve çini süslemeleri ile de oldukça dikkat çekici bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada Dr. Rıfat Osman’ın tasarladığı, 1. Ulusal Mimarlık Akımı’nı yansıtan Edirne İttihat ve Terakki Kulübü binasının plan, cephe ve süsleme özellikleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca Ankara, Kastamonu ve Afyon’daki kulüp binalarıyla üslup, plan, cephe

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, sertanatasoy@trakya.edu.tr, ORCID:0000-0002-7199-2620, Edirne/Türkiye.

ve süsleme açısından karşılaştırılarak İttihat ve Terakki Kulübü binaları hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edirne, İttihat Terakki, I. Ulusal Mimarlık Akımı

Abstract

The Committee of Union and Progress, which was secretly established in 1889 in order to save the Ottoman Empire from disintegration and to preserve the geographical integrity of the state, played an important role in the declaration of the Constitutional Monarchy in 1908 and gained great effectiveness after this date. The Association made various attempts to integrate with the people and expand its base after it entered the parliament under the name of the Committee of Union and Progress. One of the most important of these initiatives was to open club buildings. Through these clubs, it is aimed to integrate with the public by organizing various social activities and sports organizations, as well as informative activities such as giving lectures, organizing conferences, publishing newspapers in accordance with the idea of change and transformation of the society. One of the most important features of the clubs is that the organization is provided through these centers. For this reason, club buildings were opened in many cities of the Ottoman Empire, especially in the capital Istanbul. Some of these buildings were converted from other structures while some were newly built. Yet, it is understood that most of these club buildings could not reach today. Edirne Union and Progress Club building, which is a characteristic building reached today mostly intact is an example that constitutes a reference point about club buildings. Edirne Union and Progress Club building has a functional design with spaces suitable for expressing the ideology of the society. A large hall has been placed in the center of the building for the purpose of meeting and propaganda, and administrative rooms have been placed around this hall in a way that surrounds it from three directions. In addition, it stands out as a remarkable example with its hand-drawn, stone and tile ornaments, which are among the architectural ornaments of its period. In this study, the focus will be on the architectural features and plan of Edirne Union and Progress Club building designed by Dr. Rıfat Osman and reflecting the properties of the First National Architectural Movement. In addition, a comparison will be made with Ankara, Kastamonu and Afyon CUP Club buildings in terms of location, style, architecture and ornaments and an evaluation will be made about CUP Club buildings.

Keywords: Edirne, The Committee of Union and Progress, The First National Architecture Movement

Giriş

1908 yılında Osmanlı Devleti'nin yönetiminde etkili olan ve 1. Dünya Savaşı'na bu etkinliğini sürdüren İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1909 yılından sonra Osmanlı coğrafyasında kulüp binaları açarak halkla bütünleşmeyi amaçlamıştır. Cemiyet birçok nizamname yayınlamış olup 1909 yılında yayınladığı nizamnamede kulüp binalarına da yer vermiştir. Bu Nizamnameye göre kulüplerin yapısı ve işleyişi belirlenmiştir. Bu kapsamda kulüplerin bir müdür, 2. müdür, bir veznedar, bir kâtip, bir kütüphane memuru ve iki üyeden oluşan bir heyetçe idare olunacağı belirtilmiş, kendi aralarındaki yazışma düzeni ve genel görevleri belirlenmiştir (A. Çiftçi 2015: 124-125). İttihat ve Terakki kulüplerinde, Cemiyetin amacına uygun olarak toplumun ekonomik, sosyal, sportif ve kültürel yönünü geliştirecek faaliyetler düzenlenmiştir (A. Çiftçi 2015: 125-127).

İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında bugüne kadar birçok çalışma gerçekleştirilmiştir ancak cemiyetin, toplumla bütünleşme ve ideolojilerini yayma noktasında en önemli unsurlarından biri olan kulüp binaları hakkında yapılmış az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma ile günümüze özgünlüğünü koruyarak ulaşan Edirne İttihat ve Terakki Kulübü binası plan, mimari ve süsleme özelliği açısından Sanat Tarihi disiplini içerisinde ele alınmıştır. Ayrıca aynı zamanda günümüze ulaşan İttihat ve Terakki Kulübü binaları hakkında da genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1. Edirne İttihat ve Terakki Kulübü Binası

1.1. Yeri

İttihat ve Terakki Kulübü Binası, Edirne Sarıcapaşa Mahallesi, Kargı Tekke Sokak, Kıyık Caddesi'nde bulunmaktadır.

1.2. Tarihçesi:

Şehrin önde gelenlerinin yardımı ile yapılan bina, İttihat ve Terakki kulüplerine uygun olarak çeşitli dernekleri (Hilal-i Ahmer, Donanma Derneği gibi) bünyesinde barındırmak, halka ücretsiz sinema seyrettirmek, konferans vermek gibi amaçlar doğrultusunda yaptırılmıştır (Rıfat Osman Bey, 2013, 76).

İnşa kitabesi bulunmayan binanın Tosyevizade Dr. Rıfat Osman Bey tarafından kaleme alınan Edirne Rehnüması adlı eserde inşa tarihi R. 1332- M. 1916/17 yılı olarak belirtmektedir (Rıfat Osman Bey, 2013, 76). Yine aynı eserde, yapının mimari ve süsleme çizimlerinin Dr. Rıfat Osman tarafından yapıldığı ve Mimar Alaaddin Bey'in onayından geçirildiği dile getirmektedir (Rıfat Osman Bey, 2013, 76). Ayrıca Devlet Arşivlerinde bulunan 1943 tarihli belgede, yapının proje sahibinin Dr. Rıfat Osman olduğu, inşa tarihinin ise 1332 olduğu belirtilmektedir (BCA, 490-1-0-0 / CUMHURİYET HALK PARTİSİ, 1702-922-1).

Bina sahibi	<i>E. H. Partisi</i>
Kira	
Binanın cinsi (kâğıt, yarım kâğıt, ahşap)	<i>Kâğıt</i>
Binanın kıymeti	<i>15000 lira</i>
Yapılma tarihi	<i>1932</i>
Tadil olunduğu tarih ve bedeli	
Kalorifer tesisatı	
Elektrik	<i>Var</i>
Şifh	
Sahne	<i>Var</i>
Bahçe durumu	<i>Çimen ve Voleybol Sahası</i>
Arsa ölçüsü m.²	<i>1500</i>

Binanın bulunduğu şehir veya köy : *Edirne*

Esas Cephe

Proje sahibi *Dr. Rıfat Osman*

İnşa bedeli

İkmal tarihi *1932*

Ne gibi tahsisatla yapıldığı

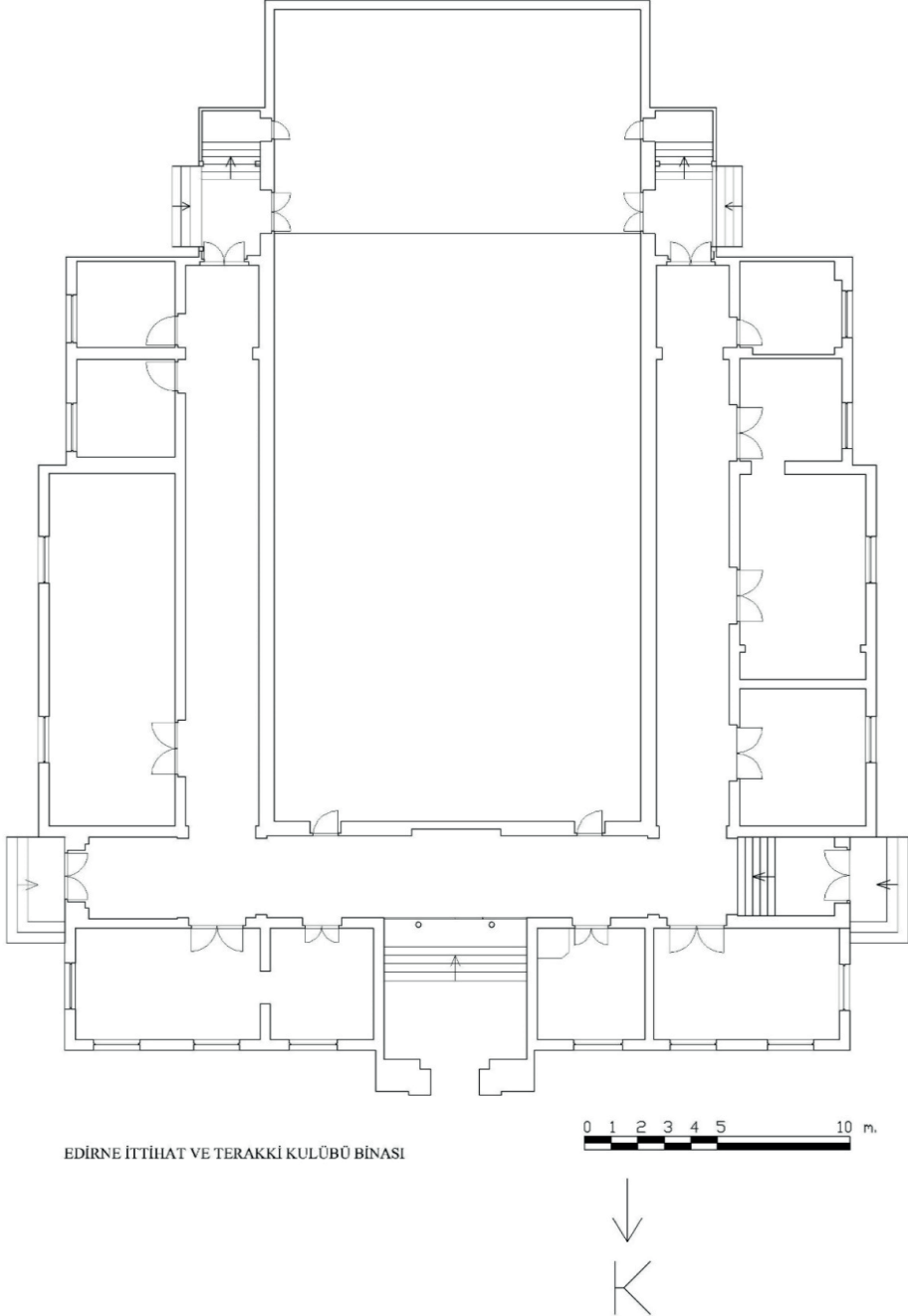
No.	Mevcut Planlar
1	Vaziyet planı Mikyas <i>1/100</i>
2	Zemin kat " "
3	Bodrum " " "
4	1 inci " " "
5	2 inci " " "
6	Makta " "
7	Cebheler
8	
9	
10	
11	
12	
13	
14	
15	
16	
17	
18	
19	
20	
21	

Fotoğraf 1: Edirne İttihat ve Terakki Kulübü Binasına ait Devlet Arşivlerindeki 1943 Tarihli Belge (BCA, 490-1-0-0 / CUMHURİYET HALK PARTİSİ, 1702-922-1)

Kısa bir süre hizmet veren İttihat Terakki Kulübü 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra kapatılmış ve bir süre İslam Cemaati Dairesi olarak kullanılmıştır (Rıfat Osman Bey, 2013, 76). Cumhuriyet döneminde boş kalan ve 1932 yılında yapılan onarımdan sonra halkevi olarak kullanılan bina, 1958'den itibaren de Halk Eğitim Merkezi olarak hizmet vermektedir (O.N. Peremeci 1939: 349; B. Demirsar Arlı ve H. Arlı 2001: 45).

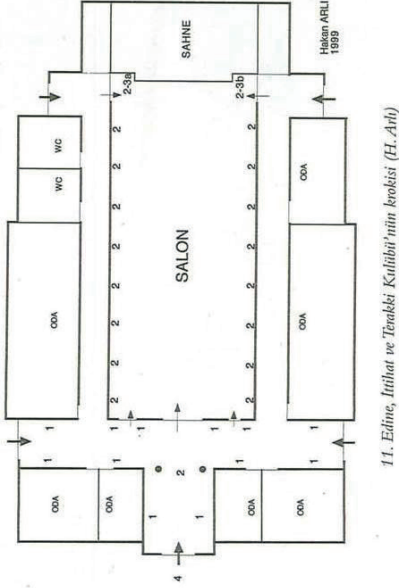
1.3. Plan ve Mimari Özellikleri

İttihat ve Terakki Kulübü Binası derinlemesine dikdörtgen planlı ve tek katlı olarak inşa edilmiştir. Yapı, dikdörtgen planlı salon ve sahneyi “U” biçiminde çevreleyen koridor ile bu koridoru çevreleyen dokuz odadan oluşmaktadır (Çiz. 1).

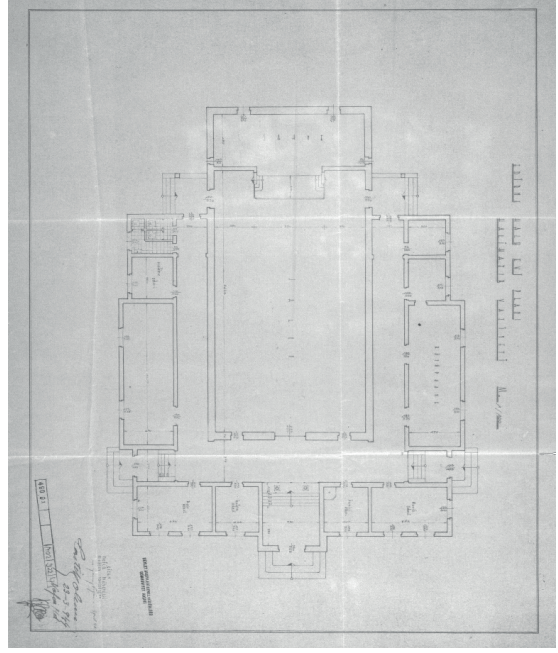

Çizim 1: Edirne İttihat ve Terakki Kulübü (Edirne Halk Eğitim Merkezi) Binası Planı

Edirne Rehnüması kitabında yapının yedi odalı olduğu ifade edilmektedir. Belgin Demirsar Arlı ile Hakan Arlı'nın paylaştığı 2001 tarihli yapıya ait krokide de yedi oda olduğu görülmektedir (Çiz. 2). Devlet Arşivlerinde bulunan 1944 tarihli planda ise yapının sekiz odalı olarak düzenlemiş olduğu görülür (Çiz. 3).

Çizim 2: Edirne İttihat ve Terakki Kulübü Binası Krokisi (B. Demirsar Arlı ve H. Arlı 2001: 191)

Çizim 3: Edirne İttihat ve Terakki Kulübü Binası 1944 Yılı Planı (BCA, 490-1-0-0 / CUMHURİYET HALK PARTİSİ, 1702-922-1)

Yapının 1944 yılı planı, 2001 yılı krokisi ile günümüz planına bakıldığında, kapsamlı bir değişikliğe uğramadığı görülür. 1944 yılındaki planından farklı olarak 2001 yılında yapının batı kanadının güney ucundaki iki oda birleştirilerek tek oda haline dönüştürülmüştür. 2001 yılındaki krokiden farklı olarak ise günümüzde batı kanadının güney ucundaki iki odanın yeninden bölünerek iki oda haline getirildiği, ayrıca buranın kuzeyindeki büyük odanın da bölünerek iki oda haline getirildiği görülmektedir.

Bir bahçe içerisinde yer alan yapının ön cephesi ana caddeye bakmaktadır (Fotoğraf 2). Yan cepheler simetrik olarak düzenlenmişken, ön ve arka cepheler birbirinden farklıdır. Yapının ortasında yer alan salon ve sahne kısmı, yukarı ve güneye doğru taşırılmıştır. Cepheleri sarıya boyanmış olan yapının subasman seviyeleri bir silme ile belirginleştirilmiş ve koyu sarı renge boyanmıştır. Tuğla malzemeyle inşa edilen yapı, Marsilya kiremit kaplı ahşap kırma çatıyla kapatılmıştır. Odaları kapatan çatının saçakları 80 cm. dışa taşırılmış ve altı ince çitlerle kasetlenmiştir.

Fotoğraf 2: İttihat ve Terakki Kulübü Genel Görünüşü

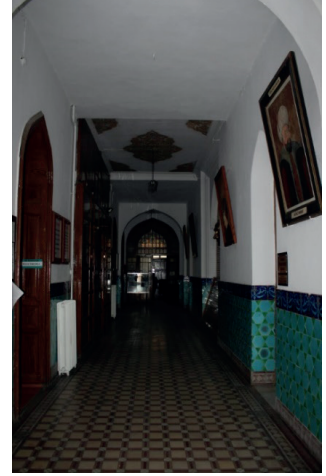
Toplam beş girişi bulunan yapının taçkapı şeklinde düzenmiş ana girişi kuzey cephenin ortasında yer almaktadır. Doğu ve batı cephelerde yer alan girişlerden ikisi orta koridor ile yan koridorların birleştiği kısma açılırken, diğer iki giriş doğu ve batıdaki koridorların güney ucuna açılmaktadır. Ana kapıdan giriş holüne geçilmekte, buradan beş basamaklı merdivenle ulaşılan üç gözlü açıklıktan doğu-batı yönde uzanan ana koridora ulaşılmaktadır (Fotoğraf 3). Üç gözlü açıklığın ortası geniş tutulmuş ve burası yuvarlak kemerli, daha dar tutulan yandaki açıklıklar ise sivri kemerli olarak düzenlenmiştir. Yuvarlak kemer ortada mukarnaslı iki sütuna otururken, yandaki sivri kemerler duvardan taşırılmış mukarnaslı konsollara oturmaktadır. Yuvarlak kemerli açıklığın yukarısında dikdörtgen çerçeve içerisinde bir kitabe yer almaktadır. Yapıya ait olmayan kitabe, Edirne Arslanzade mezarlığında yer alan bir türbenin yıkılması nedeniyle Dr. Rıfat Osman Bey tarafından buraya taşınmış olup H. 1147 (M. 1734/35) tarihinde Hattatzade Taib (Naib) Efendi tarafından yazılmıştır (O. Onur 1985: 62; N. Köylüoğlu 2002: 60). Ketebehu Mehmed Tâib imzalı kitabede “Ya müfettihe’l-ebvâb iftah lenâ hayr el-bâb” (Ey kapıları açan, bize hayır kapılarını aç) (B. Demirsar Arlı ve H. Arlı 2001: 47) yazısı yer almaktadır.

Fotoğraf 3: İttihat ve Terakki Kulübü Giriş Holü

Fotoğraf 4: İttihat ve Terakki Kulübü Doğu Koridoru

Fotoğraf 5: İttihat ve Terakki Kulübü Orta Koridor

Holden sahneyi “U” şekline çevreleyen koridorun doğu-batı uzantılı orta koluna geçiş sağlanmaktadır (Fotoğraf 4-5). “U” şeklindeki koridorun gerisinde muhtelif ölçülerde dokuz oda yer almaktadır. Koridorun duvarları zeminden 1.45 m. yüksekliğe kadar çini ile kaplanmışken, odalar sade bırakılmıştır. Koridordan salona dört, sahneye ise iki kapı açıklığı ile geçilmektedir. (Fotoğraf 6). Dikdörtgen planlı salonun doğu ve batı duvarları dikdörtgen formlu kartuşlarla yatayda ikiye, gömme sütunlarla ise dikeyde dokuza bölünmüştür. Doğu ve Batı duvarların alt bölümü mukarnas kaide ve başlıklı on dekoratif sütun ile dokuz bölüme ayrılmış, bu gömme sütunlar sağır tutulmuş sivri kemerler ile birbirine bağlanmıştır. Gömme sütunlar arasında Edirneli Ressam Emin Çizgin tarafından 1957 yılında yapılmış olan Türk büyüklerinin yağlı boya resimlerinin bulunduğu tablolara yer verilmiştir (Fotoğraf 7). Duvarları yatayda ikiye bölen dikdörtgen kartuşların yukarısında dikdörtgen bir çerçeve içerisinde sivri kemerli üçlü pencereler ile yine içi boş bırakılmış dikdörtgen panolar yer almaktadır. Üçlü pencere ve boş panolar ardışık olarak sırlanmaktadır. Renkli camlı olarak düzenlenen pencerelerin alt kısmında dikdörtgen kartuşlar yer almaktadır. Salonun güneyinde beş basamaklı merdivenle ulaşılan sahne yer almaktadır. Sahneye hem salondan hem de iki yanında yer alan kapılardan geçiş sağlanmaktadır. Sahnenin bulunduğu duvarın yanları ve üstü akustiği sağlamak amacıyla 1966 yılınıla ahşapla kaplanmıştır. Sahnenin her iki tarafında da çini panolara yer verilmiştir. Salonun üzeri kalemişleri ile bezenmiş düz ahşap tavan ile kapatılmıştır.

Fotoğraf 6: İttihat ve Terakki Kulübü Binası Salonu

Fotoğraf 7: İttihat ve Terakki Kulübü Binası Salonu Doğu Duvarı

Yapının ön cephesinin ortasında öne ve yukarı taşıntılı, mermerden taçkapı şeklinde düzenlenmiş ana kapı açıklığı bulunmaktadır. Geniş ahşap saçaklı olarak düzenlenen kapı, burmalı iki sütunleyle sınırlandırılmıştır. Ön cephe anıtsal taçkapıyla simetrik olarak ikiye bölünmüş ve kapının iki tarafında da sivri kemerli üçer pencereye yer verilmiştir. Taçkapının iki yanından başlayan kemer seviyesindeki silmeler yan cephelerin sonuna kadar uzanarak, pencere ve kapı kemerlerini çevreler (Fotoğraf 8).

Fotoğraf 8: İttihat ve Terakki Kulübü Binası Ön Cephesi

Birbirinin simetriği olarak düzenlenmiş olan yan cephelerde altışar sivri kemerli pencere ve iki kapı açıklığı yer alır. Cephenin ortası ileri doğru taşırılmış ve burada iki pencereye yer verilmiştir (Fotoğraf 9). Doğu cephenin güney tarafındaki iki pencerenin sonradan yarıya kadar kapatılmış olduğu anlaşılır. Salon ve sahne kısmının taşıntı yapan kütesinin doğu ve batı cephelerinde, iç mekânda olduğu sivri kemerli üçlü pencere ile içi boş bırakılmış dikdörtgen panolar ardışık olarak sıralanmaktadır.

Fotoğraf 9: İttihat ve Terakki Kulübü Binası Batı Cephesi

Sahne kısmının oluşturduğu arka cephe profilli bir silme ile yatay olarak ikiye bölünmüştür. Cephenin alt kısmı beden duvarından içe çöktürülmüş ve bir silmeyle dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Bu çerçeve içinde ince, uzun sivri kemerli iki pencere ile bir niş yer almaktadır. Cepheyi ikiye bölen silmenin yukarısında, ortada içi boş bırakılmış dikdörtgen pano ile bunun iki yanında kare çerçeve içerisinde sivri kemerli üçlü pencere uygulamalarına yer verilmiş ve çerçevelerin üst kenarları profilli silmelerle belirtilmiştir. Cephelerin saçak altında yer alan profilli bir silme taşıntılı kütlelerin tüm cephelerini kuşatmaktadır. Cephe, çatı seviyesinde dilimli üçgen bir tepelikle sonlandırılmıştır (Fotoğraf 10). Salon kısmının ön cephesi arka cephe ile benzer özelliklere sahiptir. Ön cephede, arka cepheden farklı olarak tepelik kısmının süslenmiş olduğu görülür. Cepheyi ikiye bölen silmelerin üzerinden başlayan, cepheden hafif taşıntılı olarak yapılmış ve üzerinde düşey dikdörtgen iki panonun yer aldığı köşe kısımlarına, dekoratif köşe kulesi görünümü verilmiştir. Bu dekoratif kulelerin üstü ise köşeleri pahlı kare kaidelere oturan soğanımsı, taş kubbeye sonlandırmıştır.

Yapının cepheleri, silmeler, sivri kemerli pencereler, yan cephelerdeki girinti ve çıkıntılar, salon ve sahne kısmının yapının ana kütlelerinden taşırılması, ön cephenin ortasındaki taçkapının dışa taşırılması gibi uygulamalarla hareketlendirilmiştir.

Fotoğraf 10: İttihat ve Terakki Kulübü Binası Güney Cephesi

Fotoğraf 11: İttihat ve Terakki Kulübü Binası Taçkapısı

1.4. Süsleme Özellikleri

Yapı, taş, ahşap, çini ve kalemşi olmak üzere zengin bir süsleme programıyla bezenmiştir. Dış cephede süsleme motifleri taçkapı üzerinde yoğunlaşırken, içte hol, koridor ve salon kısımlarında görülür.

Yapıda kalemşi süslemeye giriş holü, koridor ve salon tavanında rastlanılmaktadır. Süslemelerde sarı, yeşil, pembe, kırmızı, devetüyü, lacivert, mavi, siyah ve beyaz renklerle yapılmış bitkisel ve geometrik motifler görülür.

Binada en yoğun kullanılan süsleme türü olan çini dış cephede taçkapıda görülürken, içte hol ve koridor duvarları ile salondaki tablolar üzerinde görülmektedir.

Taş süsleme ise yoğun olarak dış cephede görülürken, içteki holde de taş süslemelere yer verilmiştir.

Yapının ana cephesinin ortasında, cepheyi simetrik olarak ikiye bölen mermerden anıtsal taçkapısı bulunmaktadır (Fotoğraf 11). Taçkapı dıştan iki kenarı dikdörtgen bir çerçeve içerisinde burmalı iki sütunceyle sınırlandırılmıştır. Sütuncelerin başlık ve kaideleri mukarnaslı olarak yapılmış, gövde ile başlık ve kaide arası istiridye kabuğu şeklinde düzenlenmiştir. Taçkapının sivri kemerli giriş açıklığı bir silme ile kuşatılmıştır. Kemer köşelikleri kahverengi ile çevrelenmiş firuze renkli kare çiniler ve iki köşede yer alan kabaralarla süslenmiştir. Bugün

bir kısmı tahrip olan çini kabarlarda, kobalt mavisi zemin üzerine yeşil yapraklı, kırmızı renkli karanfil motifleri yapılmış ve bu motiflerin aralarında rumilere yer verilmiştir (Fotoğraf 12). Kapının yukarısında içi boş bırakılmış dikdörtgen çerçeveli kitabelik kısmı bulunmaktadır. Kartuş şeklinle düzenlenmiş olan kitabeliğin iki kenarında kabartma olarak yapılmış rumi kompozisyonlar bulunmaktadır. Sütunceler ile sivri kemerli kapı açıklığı arasında kalan kısımlarda ise pilastr görünümü verilmiştir (Fotoğraf 13).

Fotoğraf 12: İttihat ve Terakki Kulübü Binası Taçkapısı Üzerindeki Çini Süslemeler

Ön cephede taçkapının iki yanında pencereler arasında ve cephe köşelerinde üçer, yan cephelerde ise giriş kapısı ile cephe köşelerinde ikişer olma üzere, silmenin altında, sarkık bir şekilde düzenlenmiş kabartma soyut süslemeler bulunmaktadır.

Salonun, ön cepheye bakan dilimli üçgen alınlığının yüzeyi palmet ve rumilerden oluşan bir kompozisyonla bezenmiştir. Ayrıca dekoratif köşe kulelerinin kaidesinde, her kenarının ortasında, bir daire içerisinde, taç yapraklı çiçek motifi bulunmaktadır.

Yapının doğu ve batı tarafındaki sahte künde-kari tekniğiyle yapılmış olan çift kanatlı ahşap kapıları üç panoya ayrılmıştır (Fotoğraf 14). Üstteki dikdörtgen ilk panoda içe doğru daralan dikdörtgenlerin ortasında yatay yönde oluşan dikdörtgen levhadan meydana gelen basit geometri süsleme yer almaktadır. Ortadaki büyük panoda altı kollu yıldız, altıgen ve baklava dilimi motiflerinden oluşan sonsuz karakterde kompozisyona yer verilmiştir. Alttaki dikdörtgen panoda ise altı kollu yıldız ve altıgen motiflerinden oluşan sonsuz karakterde geometrik kompozisyon görülmektedir.

Fotoğraf 13: İttihat ve Terakki Kulübü Binası
Taçkapı Detayı

Fotoğraf 14: İttihat ve Terakki Kulübü
Binası Doğu Kapısı

Yapının ana kapısından geçiş sağlanan holün tavanı kalemişleri ile süslenmiştir. Holün dikdörtgen tavanı ahşap parçalarla çerçevelenmiş ve bu çerçeve içerisinde kalemişi motiflerle süslü bir daire yer almaktadır (Fotoğraf 15). Daire, merkezde güneş motifi, bundan çıkan uçları stilize palmet motifi ile sonlanan on iki ışın ve bu palmetlerin arasında yer alan rumi kompozisyonlardan oluşan bir süsleme programına sahiptir. Daire ve dikdörtgen çerçeve arasında kalan köşelik kısımlarında kabartma çarkıfelek motifine yer verilmiştir.

Fotoğraf 15: İttihat ve Terakki Kulübü Binası Giriş Holü Tavanı

Giriş holünden koridora geçişin sağlandığı üç gözlü giriş kısmında taş süslemeler görülmektedir. Girişi oluşturan sütunların başlıkları mukarnaslı olarak düzenlenmiş ve yukarı doğru incelen kare kaidelerin üstü kademeli olarak daralmaktadır. Sütunların, kaideye oturduğu kısımlar oval olarak yapılmış ve üzeri palmet dizisiyle bezenmiştir. Palmet dizisinin üstünde dört yöne yerleştirilmiş büyük boyutlu ikinci bir palmet dizisi bulunmaktadır. Büyük boyutlu palmetlerin içinde daha küçük boyutlu palmetler işlenmiştir. Palmetlerin arasında kalan boşluklarda ise ters palmet motifi olduğu görülmektedir (Fotoğraf 16). Üçlü girişin yukarısındaki kitabe, çini bordür ile çevrilmiştir. Kobalt mavisi zemin üzerine yeşil renkli dallarla birbirine bağlanan firuze renkli yapraklarından oluşan, köşelerinde yeşil saplı kırmızı renkli karanfil motiflerinin yer aldığı süsleme kompozisyonuna yer verilmiştir.

Holün doğu ve batı duvarında zemin karo taşlarından oluşan bir alt sıra üzerinden başlayan çini süsleme, 1.45 m. ye kadar duvarı kaplar. Karo taşları üzerinden başlayan araları yeşil renkli üçgen çinilerle doldurulmuş firuze renkli altıgen çini levhalardan oluşan kompozisyon yer alır. Çini kompozisyon, üstte, kobalt mavisi zemin üzerine uçları palmetle sonlanan, birbirine firuze renkli rumiler ile bağlı, başları aşağı bakan siyah konturlu kırmızı renkli karanfil ve başları yukarı bakan kırmızı, kobalt mavisi ve yeşil renk ile yapılmış lale motiflerinden oluşan bordür ile sınırlandırılmıştır.

Fotoğraf 16: İttihat ve Terakki Kulübü Binası Giriş Holündeki Sütunlardan Detay

Koridor duvarları, eyvan iki yan duvarlarında olduğu gibi çinilerle kaplanmış ve aynı süsleme kompozisyonları ile süslenmiştir (Fotoğraf 17).

Koridor tavanında ortada içinde rumi kompozisyonların yer aldığı dilimli şemse motifi bulunmaktadır (Fotoğraf 18). Tavanın dört köşesinde yer verilen köşebentlerde şemse motifinin içinde olduğu gibi rumi kompozisyonlar yer almaktadır. Süslemeler devetüyyü rengi zemin üzerine beyaz ve lacivert renkler kullanılarak yapılmıştır.

Koridoru çevreleyen odalardan doğu koridoruna açılan büyük odanın tavanı da kalemişleri ile süslendiği görülür. İnce çıtalarla kare şeklinde kasetlenmiş olan tavanın ortasından dikdörtgen, kenarlarda ise kare çerçeveler içerisine kalemişleri işlenmiştir. Süslemeler salon tavanındaki süslemelerle benzer kompozisyonlar göstermekte, ancak hem süslemelerin altındaki çıta izlerinden hem de süslemelerdeki renk ve üslup farklılığından bu kalemiş süslemelerin daha sonraki bir dönemde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 17: İttihat ve Terakki Kulübü Binası Koridor Duvarındaki Çini Süslemeler

Fotoğraf 18: İttihat ve Terakki Kulübü Binası Orta Koridor Tavanı

Salonun dört bordür ile çevrelenmiş olan ahşap tavanı kalemişi süslemelerle bezenmiştir (Fotoğraf 19). Alttaki ilk bordür süslemesiz olarak yapılmıştır. İkinci bordür ise içbükey olarak düzenmiş ve zemin pembeye boyanmıştır. Pembe zemin üzerinde dilimli şemse motifleri içinde ortada karanfil çiçeği, yanlarda ise ikişer lale motifinin bulunduğu çiçek demetine yer verilmiş, şemse motiflerinin arasında kalan kısımlar da bitkisel motiflerle bezenmiştir. Üçüncü bordürde yeşil zemin üzerinde zencerek motifi görülür. Dördüncü bordürde ise içlerinde rumi kompozisyonların yer verildiği şemse ve salbek dizisi bulunmaktadır (Fotoğraf 20).

Fotoğraf 19: İttihat ve Terakki Kulübü Binası Salon Tavanı

İnce çıtalarla baklava dilimi şeklinde kasetlenmiş tavanın kuzey ve güneyinde çıtalarla oluşturulmuş dikdörtgen çerçeve içerisinde gri renkle yapılmış uçları dilimli kartuş yer almaktadır. Kartuşun ortasında, merkezinde kabara bulunan daire motifinin iki yanına doğru gelişen yeşil, mavi, kırmızı ve sarı renkler kullanılarak oluşturulmuş süsleme, hatalar, hatalardan çıkan rumi motifler ve en uçta yer alan palmet motifi ile sonlanmaktadır. Tavanın merkezinde baklava dilimlerinin iç içe yerleştirilmesiyle oluşturulan göbekte, pembe zemin üzerine sarı, yeşil ve kırmızı renklerle yapılmış, penç, saz yaprağı ve rumi motiflerinden oluşan kompozisyona yer verilmiştir. Baklava diliminin içinde ise yine pembe zemin üzerine lacivert, yeşil, sarı ve kırmızı renklerle oluşturulmuş hatai, gül, penç, saz yaprağı ve rumilerden oluşan bitkisel süsleme yer almaktadır. Yanlardaki daha küçük boyutlu baklava dilimlerinin merkezinde yer alan yine baklava dilimli tablanın dört köşesinden çıkan yeşil renkli dallar uçlarda birleşerek kırmızı renkli karanfil çiçeğiyle sonlanır. Karanfil motifinin iki yanında yeşil renkli dallardan

çıkan ikişerli lale motifi yer alır. Dalların arasında yer alan sarı renkli stilize palmet motifi ve bundan çıkarak iki yana doğru kıvrılan rumilerle kompozisyon tamamlanır. Tablanın aralarında ise iki köşedeki stilize palmet motifinden çıkan rumiler ortada birleşerek uçları sarı renkli palmet motifi ile neticelendirilmiştir. Palmet motifinin iki yanında birer lale motifi, bunun da yanında başları iki yana bükülmüş karanfil motifleri ile oluşturulmuş bezemeler yer alır.

Fotoğraf 20: İttihat ve Terakki Kulübü Binası Salon Tavan Detayı

Salonun iki yan duvarında sağır nişler ortasında yer alan Türk büyüklerinin portrelerinin bulunduğu sekizer tablo, çini bordür ile çevrelenmiştir. Çini bordür, kitabeyi çevreleyen bordür ile aynı süsleme özelliklerine sahiptir.

Salonun güneyinde yer alan sahnenin iki yanında birbirinin aynısı çini pano yer almaktadır (Fotoğraf 21-22). Zemini firuze renkli panonun ortasında vazodan çıkan yaprak, karanfil ve gül motiflerden oluşan bir kompozisyon vardır. Pano yukarısında, kırmızı zemin üzerine beyaz renkle yapılmış rumi motiflerle bezenmiş iki dilimli kemer yer almaktadır. Sahnenin batısındaki tablonun alt sol köşesinde yer alan dairenin içerisinde çiçekli küfi hatla yazılmış “Mürettibi Tosyevîzâde Rıfat Osman” (B. Demirsar Arlı ve H. Arlı 2001: 49) ibaresinden yapının çini süslemelerinin çiziminin Dr. Rıfat Osman tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Sahnenin doğusundaki tablonun sağ alt köşesinde yer alan kartuş içerisindeki “Ameli Mehmed Emin min telamiz-i Mehmet Hilmi Kütahya Sene 1332” (B. Demirsar Arlı ve H. Arlı 2001: 48) ibaresinden çinilerin ustasının Kütahyalı Mehmet Emin Usta olduğu görülmektedir.

Fotoğraf 21: İttihat ve Terakki Kulübü Binası Sahnenin Doğusundaki Çini Pano

Fotoğraf 22: İttihat ve Terakki Kulübü Binası Sahnenin Batısındaki Çini Pano

Salonun doğu ve batı duvarlarındaki ahşap kapıları sahte künde-kari tekniğinde yapılmıştır. Kapılar simetrik olarak düzenlenen iki kanattan oluşmaktadır (Fotoğraf 23). Kapı kanatları üstte yatay dikdörtgen, ortada büyük, altta küçük dikey dikdörtgen olmak üzere üç panoya ayrılmış ve panolar dıştan içe doğru daralan dikdörtgen çerçevelerle sınırlandırılmıştır. Üstteki pano dokuz bölüme ayrılmış ve ortadaki kısım yanlara göre daha geniş tutulmuştur. İki yandaki üçer bölmenin ortasında dört kolu yıldızla yer verilirken, orta kısımdaki üç bölümden ortadaki süslemesiz, alt ve üstteki bölümlerde ise yüzleri birbirine bakacak şekilde karşılıklı yerleştirilmiş iki adet yarım altı kollu yıldız motifine yer verilmiştir. Ortadaki en büyük panoda ortada, üstte ve altta olmak üzere sonsuz karakterde on kollu yıldız kompozisyonu bulunmaktadır. On kollu yıldızın uçları arasına gelecek şekilde yerleştirilmiş ok uçları ve ok uçlarının da gerisinde yıldızı çevreleyen altıgenler bulunur. Panonun kenarlarında ise altıgenlerin arasında beş kollu yıldız motifleri oluşmuştur. Alttaki dikdörtgen panoda yine sonsuz karakterde sekizgenlere yer verilmiştir. Sekizgenlerin ortasında baklava motifli bulunmakta ve baklava motifinin etrafını çevreleyen iki ucu sivri, dört adet altıgenle motif tamamlanmaktadır.

Fotoğraf 23: İttihat ve Terakki Kulübü Binası Salon Doğu Kapısı

Salonun kuzeyinde yer alan iki girişin tek kanatlı ahşap kapıları oldukça sade düzenlenmiştir. Kapı kanadı ikiye bölünmüş üstte iki altta iki olmak üzere dört panoya bölünmüştür. Panolar iç içe daralan dikdörtgenlerden oluşmaktadır. Kapının sivri kemerli alınlığında ise kemer formuna uygun olarak yapılmış zencere motifine yer verilmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

İttihat ve Terakki Fırkası, kendi düşüncesini yaymak ve üye toplamak amacıyla birçok girişimde bulunmuş, bu girişimlerden en önemlisi ise kulüp binaları olmuştur. Bu kapsamda, 1910 yılından sonra Osman coğrafyasının birçok yerinde bu kulüp binaları açılmıştır. Edirne İttihat ve Terakki Kulübü binası ise bu binaların günümüze ulaşmış önemli bir örneğini oluşturmaktadır.

Edirne İttihat ve Terakki Kulübü, II. Meşrutiyetle birlikte yaygınlık kazanan ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türkçülük düşüncesine de paralel olan I. Ulusal Mimarlık Üslubunda inşa edilmiştir. Yapı; taçkapısı, taşıntılı cepheleri, cephede çini kullanımı, sivri kemerli pencereleri, geniş saçakları, dekoratif köşe kuleleri, süsleme motifleri gibi özellikleri bakımından bu üslubun özelliklerini yansıtmaktadır.

Yapıda, Edirne'deki Osmanlı'nın erken ve klasik dönem yapıları ile benzer unsurların kullanıldığı görülür. Yapının taçkapısındaki pilastr şeklinde düzenlenen kısmın başlığı Selimiye Camii avlu taçkapısı konsolu (M. Karademir 2014: 716) ile köşe sütunceleri ise Selimiye Camii taçkapısının köşe sütunceleri (M. Karademir 2014: 722) ile benzerlik gösterir. Salona geçiş sağlayan doğu ve batı duvardaki ahşap kapılar Üç Şerefeli Camii avlu kapısı (S. Kızılelma 2022: 340) ve Selimiye Camii avlu doğu kapısı (M. Karademir 2014: 718) ile yapının doğu ve batı cephesindeki ahşap kapılar ise Üç Şerefeli Camii harim pencere kapakları ile benzerlik taşımaktadır. Edirne'deki I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın en önemli temsili yapılarından, Mimar Kemalettin'in eseri Edirne Tren Garı binasındaki saçak desteklerinin altından aşağıda doğru sarkık olarak yerleştirilen taş süslemesinin benzer bir örneğine İttihat ve Terakki Kulübü binasının cephelerinde saçak desteklerinin altında da rastlanılmaktadır. Taçkapıdaki kemer köşeliğini kaplayan firuze renkli, kare çinin benzer bir örneğinin Edirne Tren Garı ek binasının pencere kemer köşeliklerinde kullanıldığı görülmekle birlikte, Edirne İttihat ve Terakki Kulübü'nde firuze renkli kare çiniler kahverengi çinilerle çevrelenirken Tren Garı ek binasında lacivert çinilerle çevrelenmiştir. Mehmed Emin Usta'nın çalıştığı Defter-i Hakani Binası (1910-11) (H. Arlı 1989: 40-41), Haydarpaşa Vapur İskelesi (1917-18) (H. Arlı 1989: 61-65), Sirkeci Liman Han'da (1907) (H. Arlı 1989: 74-76) da firuze renkli kare çinilere yer vermiştir. Yapının holü ve koridorunda kullanılan araları yeşil renkli üçgen çinilerle doldurulmuş firuze renkli altıgen çini levhalardan oluşan çini kompozisyonun benzer bir örneğinin Haydarpaşa Vapur İskelesi'nde de Mehmed Emin Usta tarafından kullanıldığı görülür (H. Arlı 1989: 64). Yapının cephesinden yukarı ve arkaya doğru taşıntı yapan salon kısmının ana caddeye bakan kuzey cephesinin ortasında yer alan tepeliğin üzerindeki süslemeler Ankara Palas'ın (1924-27) ana kapısının tepeliği üzerindeki süslemelerle benzerlik göstermektedir (T. Bağbaşı 2019: 115-117).

Edirne dışında İttihat ve Terakki Kulübü binası olarak inşa edilmiş günümüze ulaşan üç örnek daha bulunmaktadır. Ankara İttihat ve Terakki Kulübü Binası (I. TBMM Binası), Afyon İttihat ve Terakki Kulübü Binası (Afyonkarahisar Belediyesi Atatürk Kültür Merkezi) (1908-1914) (K. Türkmen 2020: 480-493) ve Kastamonu İttihat ve Terakki Kulübü Binası (Kastamonu Arkeoloji Müzesi) (1914-22) (M. Topçubaşı 2009: 168-169) günümüze ulaşan diğer örneklerdir. Bu örneklerden yola çıkılarak kulüp binalarının plan özelliklerine bakıldığında her birinin farklı bir plan tasarımını yansıtmış olduğu görülür. Ancak hepsinin ortak özelliği ise İttihat ve Terakki Fırkası'nın propagandasını yapabileceği bir alan olan konferans salonlarıdır. Bu kulüp binalarının hepsinin I. Ulusal Mimarlık Akımı'nı yansıttığı görülür. Arif Hikmet Koyunoğlu tarafından tasarlanan ve günümüze ulaşmayan Erzurum İttihat Terakki Kulübü Binası'nın da I. Ulusal Mimarlık Akımı'nda yapılmış olduğu bilinmektedir (H. B. Kırmızı 2022: 139). Bu nedenle kulüp binalarının İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ulusçuluk düşüncesine paralel olarak, bilinçli bir tercih neticesinde I. Ulusal Mimarlık üslubunda yapılmış

olduğu söylenebilir. Edirne İttihat ve Terakki Kulübü binasının, diğer kulüp binalarına göre oldukça zengin bir süsleme programına sahip olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, Edirne İttihat ve Terakki Kulübü binası mimari özellikleri bakımından I. Ulusal Mimarlık Akımı'nı yansıtırken, arkaya ve yukarı doğru taşıntı yapan salon ve sahne kısmı ile dış cephelerden çok iç mekandaki yoğun çini kullanımı ile dikkat çekmektedir. Farklı teknik ve malzeme ile yapılmış zengin süslemeleri binayı, hem Edirne'deki bu üslup özelliğini yansıtan yapılar arasında hem de diğer İttihat ve Terakki Kulübü binaları arasında ön plana çıkarmaktadır. İttihat ve Terakki Kulübü binalarının günümüze ulaşan örneklerinden yola çıkılarak bir plan birliğinin bulunmadığı, ancak hepsinin I. Ulusal Mimarlık Akımı'nı yansıttığı görülmektedir.

Kaynakça

- Tosyavizâde Dr. Rıfat Osman Bey (2013). Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Kılavuzu), Çev. Yrd. Doç. Dr. Ratip Kazancıgil, İstanbul: Edirne Valiliği Kültür Yayınları.
- BCA (Devlet Arşivleri Cumhuriyet Arşivi). 490-1-0-0 / Cumhuriyet Halk Partisi, 1702-922-1.
- Peremeci, Osman Nuri (1939). Edirne Tarihi, İstanbul: Bellek Yayınları.
- Demirsar Arlı, Belgin ve Arlı, Hakan (2001). “Edirne İttihat ve Terakki Kulübü Binası'nın Çini Bezemeleri”, Yıldız Demiriz'e Armağan, İstanbul: Simurg Yayınevi, s.45-51.
- Onur, Oral (1985). Edirne Hat San'atı, İstanbul.
- Köylüoğlu, Neriman (2002). Halk Evi Binası (İttihat ve Terakki Kulübü), Yöre Aylık Kültür Dergisi 25-26, Edirne, 2002, s. 58-61.
- Karademir, Murat (2014). Mimar Sinan Dönemi Yapılarında Taçkapılar (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kızılelma, Sema (2022). “Eski Cami, Üç Şerefeli Cami ve Selimiye Camii Mimari Özellikleri ve Dönemsel Karşılaştırması”, Edirne Camileri ve Selimiye Sempozyumu, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 313-369.
- Arlı, Hakan (1989). Kütahyalı Mehmed Emin Usta ve Eserlerinin Üslubu (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Bağbaşı, Tuğba (2019). “Ankara'nın İki İncisi: 2. TBMM Binası ve Ankara Palas”, Asya Studies (10) 4, s. 108-121.
- Türkmen, Kadir (2020). Tanzimat'tan Sonra Karahisar-ı Sahip Sancağı'nda Türk Mimarisi (1839-1923) (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Topçubaşı, Mine (2009). 19. Yüzyılda Kastamonu Eyaleti'nde Kamu Yapıları ve Yeniden Kullanım Sorunları (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Kırmızı, Halise Betül (2022). Arif Hikmet Koyunoğlu: Eserleri ve Mimari Yaklaşımı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Çiftçi, Ali (2016). “İttihat Ve Terakki Cemiyeti'nin Örgütlenme ve Yönetim Yapısı İçinde Kulüplerin Yeri”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi 37, s. 115-141.

